

**08**

**Vid Snoj**

Smisel literarne vede



S poštovane gospe in spoštovani gospodje, kolegi z drugih fakultet Univerze v Ljubljani, bil sem povabljen, da govorim o smislu vede, s katero se ukvarjam, tako kot kolegi z moje fakultete, da spregovorijo vsak o svoji vedi.

Na začetku moram reči, da je vprašanje o smislu ved, s katerimi se ukvarjamo, težko. Morda ni veliko manj težko – tudi če se vam bo to slišalo nekoliko pretenciozno – kot vprašanje o smislu življenja, odgovor na katero, če je kratek, lahko zveni plehko, kajti pri kratkih odgovorih na temeljna vprašanja je meja med resnično modrostjo, pridobljeno z izkušnjo, in konvencionalno modrostjo oziroma plehkostjo zmeraj tanka. Vprašanje o smislu naših ved morda tudi zato ni veliko lažje od vprašanja o smislu življenja, ker te vede segajo in so vpletene v naša življenja.

Kaj naj vam v desetih minutah povem o smislu literarne vede, iz katere prihajam?

Navadno ne razmišljamo o svojem delu. To, kar počnemo, se nam osmišlja iz našega dela samega, če je – ali ga vsaj spremlja občutek, da je – količkaj uspešno. Prvi hip je človek v zadregi; ne ve, kaj bi rekel. Nima priročnega odgovora. Vsekakor se mora pri svojem delu ustaviti. Pri tem je skoraj neizogibno, da vprašanje, pred katero je postavljen, zazna kot znamenje krize, težkega stanja, kot navadno razumemo pomen besede »kriza«. To od njega zahteva razločevanje in sojenje, na primer razločevanje vzrokov, notranjih in zunanjih, za nastali težki položaj in sojenje o njih – in tako je tudi sam v krizi. To

pravim zato, ker je prav to dvoje, namreč razločevanje in sojenje, prvotno pomenila grška beseda *krísis*, iz katere izhaja naša »kriza«. Ko torej človek začne razmišljati, se pravi razmišljati kritično, pa se ne more ustaviti. Deset minut pomeni bitko s časom.

Literarna veda v zadnjih desetletjih na vse kriplje išče svoj prostor v družbi: postkolonialne študije, feministična kritika, ekokritika, kvirkritika, posthumanistične študije. S svojimi vejami in razvejitvami išče, kako bi bila družbeno koristna, išče svojo družbeno funkcijo. In morda kdaj tudi dejansko koristi, morda kdaj tudi doseže potrditev pri instancah, pri katerih jo išče. Pri tem pa se marsikdaj zgodi čudna reč: ko pretresa kanonična oziroma klasična literarna dela, jo ta odnesejo slabše od sodobnih angažiranih. Čeprav so prestala preizkušnjo časov, ne postavljajo vprašanj sodobne družbenopolitične agende, in ker jih ne postavljajo, jih tudi ne rešujejo – in njihova veličina in pomembnost se skrčita ob novi pisariji. Dogaja se sprevrčanje literarnega kanona.

Sam nisem prepričan, da je sodelovanje pri izpolnjevanju družbenopolitične agende za literarno vedo nekaj nujnega. Ne verjamem, da je izgrajevanje človeka v neimperialistično in nepatriarhalno, okoljsko nevtrarno in mnogospolno, celo v nekaj transhumanega nacentrirano bitje naloga literarne vede. Ne verjamem, čeprav se mnogi moji kolegi ne bi strinjali z mano, da je to njeno poslanstvo. Ampak, boste rekli, to je »notranja zadeva« literarne vede. Verjamem, da vas to ne zanima, in ni treba, da bi vas zanimalo.

Kaj naj vam torej (ne glede na notranje nesoglasje v literarni vedi, ki vas ne zadeva) povem o smislu te vede, in sicer povem tako, da bi to utegnilo pritegniti vaše zanimanje?

Govoriti o smislu literarne vede nima smisla, če se prej ne načne vprašanje o smislu literature. Čeprav imam na razpolago le deset minut, si bom zato dovolil nekaj fundamentalij.

Po Aristotelu je človek *zôion lógon échon*, »živo bitje, ki ima logos«. »Logos« se v grščini izreka na različne načine. Lahko pomeni smisel. Lahko je beseda za počelo; pri predsokratiku Heraklitu, recimo, pomeni Smisel, tisto, iz česar se uperjajo nasprotja v svetu in v čemer se zbirajo. Pri človeku pa logos označuje dovzetnost za smisel. Lahko je um ali razum, ki je sedež te dovzetnosti. In lahko je beseda, v kateri se smisel upoveduje.

Človek je logosno bitje. Po logosu, navsezadnje po besedi, se razlikuje od drugih živih bitij. Človek ima besedo – in vendar je tudi nima: beseda, ki jo ima, se izgublja v govoričenju.

Temu odpomore literatura. Literatura (ali pesništvo) je, kot se reče, »umetnost besede«. Od tod izhaja predstava, da so literati, pesniki tisti, ki znajo lepo oblikovati besede. Vendar bi rad poudaril, da so pesniki najprej in predvsem ti, ki najdejo besedo. O tem priča poimenovanje pesnikov v srednjeveški Franciji – »trubadurji« oziroma »truverji«. Poimenovanje zanje izhaja iz glagola *trouver*, »najti«.

Eden vélikih antičnih piscev o literaturi je Longin. V njegovem spisu *O uzvišenem*, od katerega

so se ohranili samo fragmenti, naletimo na misli o literaturi, ki so po mojem še dragocenejše od tistih v Aristotelovi *Poetiki*. Ena izmed teh misli je, da v literaturi najdemo ubesedeno tisto, kar smo sami pri sebi že nekako mislili ali občutili, vendar tega nismo znali povedati. Pesniki torej najdejo besede za nekaj meni lastnega, intimnega, česar sem se jaz sam dotikal z vršičkom svoje duše, a tega nisem zmogel izreči. Besede najdejo za ljubezen in za smrt – trubadurji so jih za ljubezen –, za našo eksistencialno samoto in za naše občestvo, za naš čas in za našo prihodnost.

»Vsakdo sam stoji na srcu zemlje, / s sončnim žarkom prebodèn« – *ed è subito sera*, pravi Salvatore Quasimodo (1960, 13), »in je takoj večer«. Quasimodo je našel besede za našo eksistencialno samoto, naš Prešeren jih je za naše občestvo: »Narvèč sveta otrokam sliši Slave,« in še: »tje bomo najdlji pot, kjer nje sinovi / si prosti vól'jo vero in postáve« (1965, 177). Pridigar je našel besede za čas, zgodovinski čas, njegov ritem – besede, ki se jih je v času slovenskega osamosvajanja spomnil pisatelj Drago Jančar in jih je potem v govoru ob osamosvojitvi Slovenije parafraziral njen bodoči predsednik Milan Kučan: »Je čas življenja in je čas smrti. Je čas vojne in je čas miru« (prim. Prd 3,1–2). In za prihodnost je besede našel Heinrich Heine: »Kjer sežigajo knjige«, *verbrennt man auch am Ende Menschen* (1994, 16), »na koncu sežigajo tudi ljudi«. Te mračne, a jasnovidne besede so zadele: vemo, kaj se je nekaj več kot sto let potem, ko jih je zapisal Heine, zgodilo v Nemčiji pod nacizmom, in kdo ve, ali se ne bo še kdaj ponovilo, ali to

ni spet prihodnost, ki je pred nami, naša prihodnost.

Skratka: ta, ki se ga je literatura kdaj dotaknila tako, kot sem prej poskušal opisati ob pomoči Longina, ne potrebuje prepričevanja o smislu literature. Njen smisel je že našel sam pri sebi. Kaj pa smisel literarne vede?

O smislu literarne vede, spoštovane gospe in spoštovani gospodje, po mojem nima smisla govoriti nekomu, ki se ga literatura ni nikdar intimno dotaknila. Temu nekomu nimam povedati ničesar. Ničesar mu ne morem povedati o smislu literature, kaj šele o smislu literarne vede.

Za tega, ki se ga literatura je dotaknila, pa je literarna veda lahko nekaj takega kot eksegeza. Ekseget je bil pri starih Grkih vodnik po svetem kraju za ljudi, ki so tja prišli, ter hkrati razlagalec obredov in pripovedovalec zgodb iz izročila. Obiskovalce je vodil s profanega kraja na posvečeni kraj, ki jim ga je razkazoval prek izročениh zgodb, in tako tudi literarna veda kot eksegeza vodi po literarnem delu, ga razkazuje. V svoje razkazovanje priteguje piščevo življenje, čas, v katerem je živel, druga dela, ki jih je napisal, dela drugih piscev, na katere se je navezoval, druge umetnosti, ki so delovale nanj, religijo, filozofijo.

Literarna veda med drugim razjasnjuje piščevo rabo besed, na primer kaj v Prešernovem verzu, ki sem ga prej citiral – »Narvèč sveta otrokam *sliši* Slave« –, pomeni »sliši«. Razjasni lahko, da je Prešeren, ki je pesnil tudi v nemščini (in čigar nemške pesmi je z dikcijo njegovih slovenskih v slovenščino izvrstno

prepesnil Kajetan Kovič), iz nemškega *gehören*, »pripadati«, izločil *hören*, »slišati«, in da je z besedo »sliši«, nenavadno besedo na tem mestu, našel več, kot bi mu uspelo najti z običajno »pripada«. Morda tole: kdor resnično sliši, mu tisto, kar ga nagovarja, pripada in temu pripada tudi on sam.

Literarna veda nam torej pomaga razumeti, kar nas je v literaturi nagovorilo, ker je dobro najdeno z besedo in ker smo v tem najdenju, v tej ubeseditvi prepoznali svojo lastno misel, ki se je nagibala k ubesedenju, a zanjo nismo našli prave besede, ali svoje lastno občutje, ki je bilo še preveč motno, da bi se sploh začelo nagibati k besedi. Po drugi strani pa mora literarni ekseget tudi vedeti, kdaj se je pri razjasnjevanju treba ustaviti. Ustaviti se mora tam, kjer so besede, če si izposodim Quasimodovo besedo, »prebodene« s skrivnostjo, in to izpostaviti.

Ponavljam: tistega nekoga, ki se ga literatura ni dotaknila oziroma ga ni niti enkrat samkrat v življenju zadela, zadela v srce, ne želim prepričevati o ničemer. Kdor ne sliši, ne pripada. Zanj imam samo predlog, pa naj ta predlog vzame kot prijazno povabilo ali kot nesramen izziv, kakorkoli že, vse je boljše kot to, da ga presliši: naj poskusi in se sam izpostavi. Naj se izpostavi literaturi.



## Reference

- Heine, Heinrich. 1994. *Almansor. Eine Tragödie*. V *Historisch-kritische Gesamtausgabe der Werke*, izd. Manfred Windfuhr, zv. 5: 7–68. Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Prešeren, France. 1965. »Krst pri Savici«. V *Zbrano delo*, izd. Janko Kos, zv. 1: *Poezije*, 173–197. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Quasimodo, Salvatore. 1960. »Ed è subito sera«. V *Tutte le poesie*. Milano: Mondadori.